

Știu că-i trebuiau acele momente de ruptură, ca și cum ar fi avut nevoie să se descarce de o intensă și profundă tensiune acumulată în interior și care ajungea să nu-l mai lase să gândească limpede. Așa că reîntoarcerea sa era semnul clarității regăsite, cu echilibru și umilință redobândite, din care făceau parte critica și autocritica. Brecht nu relua niciodată lucrul de unde-l lăsa, fără să fi găsit cea mai bună soluție pentru el și pentru ceilalți.

Șederea lui Brecht la Milano a fost de scurtă durată, timp în care l-am văzut foarte puțin. De ce? Unde eram eu? Desigur, recunoscând cu trivialitate, dormeam, cum mi se întâmplă întotdeauna după o premieră, ceea ce pentru mine este sinonim cu nopți întregi nedormite, în care nu am dreptul să greșesc, în care trebuie să fiu clar și precis, ponderat și stimulant, critic și artist ce se lasă dus de plăcerea creației. Un somn de animal obosit, în care uiți de tot...

**Hans WINGE**

## *Brecht, în particular*

Mi se pare dificil să scriu la trecut despre un om plin de vitalitate, care părea chiar că trăiește în viitor și ale cărui gânduri se îndreptau întotdeauna intenționat într-acolo: Brecht. Dar mi se pare și mai greu să abordez cu toată gravitatea, pe care o presupune moartea, lovitura teribilă pe care o reprezintă vestea morții sale. Deja, de câte ori mă gândesc la Brecht, o fac cu zâmbetul pe buze.

Nu pot să mi-l imaginez altfel decât zâmbind sau râzând zgomotos, lovindu-se cu satisfacție peste genunchi și coapse sau scoțându-și ochelarii, cu lacrimi de râs în ochi, trecându-și trabucul prin fața gurii larg deschise într-un rictus, obrazii umflați reflectând încet și cu plăcere o formulă obraznică și precisă, de care apoi râdea din toată inima: cu acel tic pe care îl avea să-și întoarcă gâtul și să-și întredeschidă ochii. Era mereu dispus să râdă. Umorist autentic, știa să scoată din orice aspectul comic. Cum aş putea să fiu trist? Și acum regăsesc în amintire râsul tonic al lui Brecht, confortul pe care ți-l dă umorul de calitate.

Brecht fuma trabucul fără să se oprească. Începea la primele ore ale dimineții: „*Fără țigări nu pot să lucrez, nu pot să gândesc*”. Mi-a spus într-o zi: „*țigările sunt un instrument la fel de necesar pentru meseria mea, ca și mașina de scris și hârtia*”. Îi plăceau trabucurile ieftine. Când eram amândoi în exil în Statele Unite, fuma fără să se oprească, marca cea mai economică: celebrele țigări de cinci centime. Într-o zi, când niște admiratori bogați, care trăiau la Hollywood, i-au oferit de Crăciun o cutie luxoasă de havane, a acceptat-o cu grațitudine, a pus-o într-un loc de cinste... și a continuat să sufle în nasurile răsfățate ale acelor donatori bogați, fumul unui trabuc dintre cele mai ieftine.

Fără îndoială, Brecht era unul dintre oamenii cei mai educați pe care i-am cunoscut vreodată. Politețea lui îi deruta și pe vizitatorii care veneau să vadă un mare poet, dar care păreau un pic încurcați în fața modestiei sale aproape orientale, datorată, indiscutabil, timidității care îl caracteriza. Fără îndoială, nu era obsesiv. Când în conversație apăreau teme care îl interesau, își apăra punctul de



*Mutter Courage și copiii săi. Regia: Engel și Brecht. Anna Fierling: Helene WEIGEL.*



Brecht conducând o repetiție la Berliner Ensemble.

vedere cu multă claritate, uneori chiar excesiv, ajungând și la atacuri personale. Când lucrurile încetau să-l mai intereseze, începea să se agite pe scaun, ticul îi apărea din nou și trăgea nervos din trabuc. Până la urmă, după ce se scuza cu un gest simplu, părăsea încăperea în liniște, se întorcea în camera lui, se arunca în pat și începea să citească un roman polițist. Sau ca să facă impresie bună, ridica un pic vocea, îl întreba pe unul dintre vizitatori un detaliu, astfel încât subiectul se schimba complet. Când toți vizitatorii erau vechi prieteni, era mult mai spontan, natural și foarte vesel. Criticul din el nu se mai arăta decât în momentul în care începea să fie obosit. Atunci, se retrăgea.

Adesea, când venea să-l vadă unul dintre prietenii săi muzicieni (Hans Eisler sau Paul Dessau), improvizam divertismente muzicale, care erau pentru Brecht sursa celor mai mari plăceri. Le cerea să interpreteze marșuri și cântece vechi, cântece populare satirice sau sentimentale, în timp ce fiecare dintre cei prezenți contribuia la încălzirea atmosferei cu noi propuneri. Putea să dureze ore. Eisler, mai mult decât ceilalți, dispunea de un repertoriu extrem de bogat, pe care îl acompania cu exclamații sarcastice în loc de comentarii, spre bucuria lui Brecht. Se ajutau cu destulă eleganță, în acele zile, cu pianul și cu rigoarea notelor. Eisler, cu un fel de sforăit zgomotos recita fragmentele de text și melodia, iar Brecht îl acompania din când în când. Însă, de cele mai multe ori, nu putea continua din cauza râsului.

Punctul culminant al acestor reuniuni era când însuși Brecht începea să cânte autentice melodii populare bavareze. Brecht domina cu măiestrie tehnica dicției. Vocea sa nu era frumoasă, ci în mod surprinzător expresivă. Nu era un cântăreț, vocea îi era mai degrabă stridentă, dar, prin personalitatea sa unică în lume, emana o forță fascinantă: fermeca publicul, indiferent de melodia pe care o cânta. Cei care au avut șansa să-l audă, nu au putut uita impresia pe care le-a făcut-o și de care nimeni nu putea să scape.

Brecht nu era nici un mâncău, nici un băutor înrăit. Mânca surprinzător de puțin. De fapt, îi plăcea doar bucătăria din sudul Germaniei. Dacă, din întâmplare și doar din dorința de a experimenta altceva, i se servea o specialitate străină, examina farfuria cu priviri neîncrezătoare și, cu un gest definitiv, o îndepărta: „*Asta nu este ca la Augsburg*”.

Din acest motiv, soția sa, Helene Weigel, o mare actriță, dar și o *bucătăreasă* excelentă, privea cu o doză justificată de scepticism tentativele bine intenționate la care se aventurau unii dintre prietenii săi în dorința de a-i dezvolta gusturile culinare dincolo de reticențele pe care le avea. El prefera găluștile. Și atât. Singurul fel de mâncare american care îi plăcea era înghețata pe care americanii o mănâncă tot timpul anului, și ziua și noaptea.

Comicul Brecht era, de asemenea, o persoană contemplativă. Deși rezident în sferele înalte ale spiritului, afectat de o nepricepere emoționantă în fața micilor detalii ale vieții cotidiene, recupera imediat contactul cu realitatea atunci când trebuia să ajute pe cineva. Se întreba, în primul rând, dacă banii pot fi de vreun folos pentru rezolvarea situației, și dacă răspunsul era afirmativ: cum să-i obțină cât mai rapid. La această tentativă de a demonstra un anumit simț practic, se asocia întotdeauna imaginația care îl caracteriza. Într-o zi când, în exilul din Santa Monica, un tânăr poet german se văicărea în fața lui de dificultatea pe care o avea în a-și găsi de lucru, Brecht l-a sfătuit cu toată sinceritatea să accepte o slujbă la un *service*: „*Munca este interesantă. Se vorbește mult cu oameni de toate tipurile și se stă toată ziua în aer liber*”, i-a spus fumându-și țigara și făcând nori groși de

fum. Dar, cel mai des o striga pe Helene Weigel, al cărei simț practic era mult mai dezvoltat decât al său: „*Helli, uită-te la asta! Cred că trebuie să facem ceva. Ce părere ai?*” Și Helli găsea aproape întotdeauna soluția.

Brecht era conștient de importanța operei sale. Falsa modestie nu îi era necesară. Dar, nu avea nici un fel de rețineră în a-i consulta pe ceilalți. Am avut bucuria și onoarea, în timpul anilor noștri de exil în America, să colaborez la realizarea operelor și montărilor sale în mod constant, și să fiu consultat de către el. Bertolt Viertel, care a venit într-o zi în casa lui Brecht ca să joace șah și m-a văzut mai apropiat de el, a spus jumătate serios, jumătate în glumă: „Deja nu mai putem să vă vizităm fără să-l vedem și pe Winge alături de dumneavoastră. Am senzația că este garda dvs. de corp”. Brecht i-a răspuns atunci râzând: „Nu, Winge e garda mea de *spirit*”. Colaborarea cu el a fost pentru mine o ocazie unică de a observa de aproape munca unui om genial.

Cred că gândirea lui Brecht era caracterizată de amploarea și de mobilitatea, ale imaginației sale creative, ambele excepționale. Aspectul dezarmant al inspirației sale, al judecăților sale, al formulărilor sale, era capacitatea pe care o avea de a face, între două lucruri care păreau foarte îndepărtate unul de altul, comparații ce, păreau la prima vedere neinteligibile și obscure. Până în momentul în care publicul reușea să recreeze calea pe care o urmărea rațional Brecht și să recunoască caracterul direct și riguros, la fel ca și profunzimea poetică a imaginii intelectuale. Iubea comparațiile, parabolele, și le improviza, pentru a ușura înțelegerea ideilor dificile sau pentru a le da o formă mai frumoasă. (Asta numea „elegantă”). „Învelea” cu plăcere întrebările sensibile în forme impersonale, creând o anumită distanță. În loc de „eu” și de „tu”, spunea adesea „unu” sau „cineva”. („Cineva trebuie să facă cafea.” Și atunci Helli făcea cafeaua).

Scria la mașină. Lucra când rapid, când încet. Rapid pentru că îndrăzneala concepțiilor sale era un element imediat, care nu cerea niciodată elaborare. De pe culmile pe care se mișca mintea sa, era foarte ușor să înglobeze dintr-o privire, elemente foarte îndepărtate unele de altele și să le unească între ele. Încet, pentru că părea că niciodată nu urmărea terminarea lucrurilor începute. Marea majoritate continuau să fie fragmente pentru el. Insista asupra faptului că rescria cu plăcere anumite piese după prima reprezentare. Imaginația sa creatoare nu obosea niciodată.

El însuși m-a ajutat să depășesc timiditatea pe care am simțit-o la început în „a critica textele marelui Brecht”, atrăgându-mi atenția asupra unor fragmente și spunându-mi: „*Vi se pare bun? Mie mi se pare prost, sincer.*” Și atunci mă vedeam obligat să apăr fragmentul în cauză sau să recunosc, într-adevăr, ce defecte are. În ambele cazuri, cerea – bineînțeles – argumente detaliate. Când modifica unele fragmente, urmând sfaturile mele, dorea să mai audă o dată criticile și nu se sfia să înlocuiască de mai multe ori acte întregi, până în momentul în care nu mai aveam ce obiecții să aduc. Niciodată nu a manifestat nici cea mai mică urmă de ranchiună, dimpotrivă, el era cel care mă puneă într-o situație jenantă, mulțumindu-mi pentru colaborare. (Dar laudele mele nu îl împiedicau să se îndoiască, în continuare, de munca sa.)

Când ne blocam în fața unui fragment oarecare, începea să se plimbe dintr-o parte în alta, fără să vorbească, învăluit în fumul trabucului, cu mâinile încrucișate la spate, sau înfundate în buzunarele pantalonilor, încruntat, până în momentul în care se tolănea, arborând un ușor surâs, în fotoliu și propunea cu o

expresie satisfăcută o concepție absolut nouă, care răsturna tot ce fusese înainte: în primul rând, pentru mine și apoi, de multe ori, și pentru contextul operei. Sau nota problema cu un creion pe o foaie velină de hârtie de scris, cu scrisul său fin și viguros. Sau îmi interpreta fragmentul, pentru a mă convinge de dreptatea sa.

Evident, cerea părerea și celorlați din jurul său. O scria atunci pe margine cu numele celui care o spusese: „Lion Feuchtwanger”, „Elisabeth Bergner” sau „Heinrich Mann” și alții. Uneori folosea aceste opinii. Când vorbea cu mine, de exemplu: „Da, cutare crede despre asta că...”

Deși îl preocupau aspectele poetice, stilistice, scenice sau politice, nu uita niciodată că „teatrul, înainte de toate, trebuie să distreze”. În același timp, se plânga: „*Idioții ăștia își imaginează că refuz existența sentimentului în teatru. E o prostie*”. Când i-am cerut să-mi explice un fragment de dialog care mi se părea neclar, mi-a spus: „*De ce trebuie să fie înțeles în totalitate de prima oară? Nu au decât să revină asupra lui*”. Când i-am explicat că multă lume nu poate să plătească un al doilea spectacol, că își plătesc cu greu chiar prima intrare, mi-a răspuns sec: „Corect, trebuie să creeze o ordine socială în care să-și permită să plătească. Nici *Hamlet* nu se înțelege de prima oară.” Se detașa de anumite sentimente, scriind poezii. Dacă cineva sau ceva îi provoca bucurii sau iritări puternice, puteam să-i cer să-mi arate „noul poem” și aveam întotdeauna siguranța că mi-l va arăta. Atunci, cu un surâs timid, ca și cum ar mărturisi o slăbiciune, îmi oferea un poem mustind de istețime și vivacitate. Apoi îl puneă printre lucrurile sale. („Helli, nu știi unde l-am pus? Ce prostie, îl aveam adineauri”). În jurnalul său (pagini volante pe care le păstra într-o copertă albastră) nota ideile care-i veneau sau pe care alții i le dăduseră de-a lungul zilei.

Atribuia diferitelor influențe stilul său limpede și concis: lui Marx, lui Brueghel, artei chineze, artei japoneze, teatrului chinezesc (îl admira pe actorul Mei-Lang-Fang, pe care îl văzuse jucând într-o zi la Moscova; și-l amintea cu multă admirație pe acest actor chinez capabil să mimeze un nor care trece), germanului Luther, patriei sale bavareze, dar și felului de a vorbi concis și expresiv al americanilor. Într-o zi, când am găsit într-unul dintre dialogurile sale cuvintele *so was*, i-am semnalat că era o traducere inexactă, îndepărtată de *so what*, care înseamnă mai degrabă „Da, și? Cum?” M-a întrebat neîncrezător „Nu există în germană?” Am răspuns negativ. „Atunci, e nemaipomenit, mi-a spus. *So was* există în germană începând de astăzi!”. Nu a modificat niciodată acest fragment.

Evenimentele istorice îl mișcau întotdeauna profund. Când se transmiteau la radio anumite informații și comentarii politice, încetam imediat să lucrăm sau să mai vorbim. Chiar și în perioada în care Hitler se afla în apogeul puterii sale, Brecht nu s-a îndoit niciodată că va fi anihilat și că el, Brecht, se va întoarce într-o Germanie socialistă, la teatrul „Am Schiffbauerdamm”. (Când i-am spus cu ceva obrăznicie: „Dar nu se știe dacă teatrul va mai fi în picioare după război”, mi-a răspuns calm că „Teatrul Schiffbauerdamm va rămâne”. Și a rămas). Încrederea sa în clasa muncitoare germană era deopotrivă normală și de neclintit. Pentru Brecht, căruia îi plăceau dezbaterile de idei și controversale, în acest caz nu încăpea nici o îndoială.

Când mă gândesc la Brecht, mă gândesc la râsul lui, la încrederea lui, la disprețul său pentru mediocritate, la credința sa absolută în triumful umanității.

Cum aș putea să fiu trist?